

A MÜNCHENI FRANCIA SZÍNHÁZ.*

(Bevezetés. — Munkánk tárgya és célja. — Kútforrások.)

Munkánk célja a müncheni francia színház történetének szellemtörténeti és adminisztratív szempontból való tanulmányozása, ismertetése mindazon hatásoknak, melyet a francia színház működése alatt a bajor főváros szellemi fejlődésére gyakorolt. Ismeretes, hogy a XVII. és a XVIII. században a német választófejedelmi udvarokban mindenütt található francia színtársulatok, melyek Németországban ezekben a századokban uralkodóvá tették a francia szellemet és szokásokat. Nagyban elősegítette működésüket a német választófejedelmek és az arisztokrácia azon törekvése, hogy versaillesi mintára rendezzék be az udvar életét. A müncheni udvar az elsők közé tartozott, amely francia színészeket hívott meg. Közel egy évszázadon át uralkodott itt a francia szellem és hatása még érezhető volt akkor is, amikor a német fölvilágosodás első hullámainak befolyására kezdett az idegen elem a német szellemi és irodalmi életből kiszorulni. A történelemkutatók már foglalkoztak a müncheni francia színház történetével, azonban ezek a tanulmányok inkább irodalomtörténeti szempontból tárgyalják a témát és nem nyújtanak részletes és áttekinthető képet sem a színház műsoráról, sem pedig a színháznak a bajor udvarra és az egész bajor szellemi életre kifejtett hatásáról.

I. (A bajor udvari élet a francia színház megjelenése előtt. — München és Bajorország kulturális viszonyai. — Savoyai Adelheid. — Az olasz opera.) A franciák megjelenése előtt az udvarnál előbb a jezsuiták irányították a színházi életet vallásos drámáikkal; később a vezető szerepet, a XVII. század közepén, az olasz opera vette át, amely fejlődés tekintetében közel egy századon át állandóan lépést tart a francia színházzal. A nép igényeit a német vándorszínész társulatok és bábjátékosok izléstelen tréfái elégítették ki. A tulajdonképeni udvari szellemi élet megteremtése és az olasz és francia színészek meghívása Ferdinánd Mária választófejedelem feleségének, Adelheidnek, az érdeme. Az udvari

* Magyar kivonata a szerző disszertációjának: *Histoire du théâtre français de Munich* (1671-1758). Kolozsvár, 1944, 127 p. Études Françaises, publiées par l'Institut Français de l'Université François-Joseph, 25.

élet egyhangúságát pazar kiállítású színelőadások és lovagi játékok váltották fel. Néhány, nagyrészt olasz szerző műveiből álló, amateur előadásról is van értesülésünk ebből az időből.

II. (*Philippe Millot igazgatósága, 1671-1677. — Az első francia színház eredete. — Bemutatkozása. — Az uralkodónő pártfogása. — Műsor. — Hatása a német színjátszásra. — A színészek jutalmazása. — A színház megszűnésének okai. — Színészek és színésznők.*) Az első francia színház igazgatója, Millot, Molière „Illustre Théâtre“-jának volt a tagja. A müncheni társulat tagjait valószínűleg Lyonban gyűjtötte össze. Művészetükkel, mint Chappuzeau írja, az udvar rendkívül meg volt elégedve. Műsoruk, amelyet sajnós, csak nagyon hiányosan sikerült összeállítanunk, nagyrészt megegyezett a francia királyi udvar színházának a műsorával. A francia és olasz művészet előnyben részesítése mellett a német színjátszás teljesen a háttérbe szorult.

III. (*Châteauneuf igazgatósága, 1702-1705. — A második francia színtársulat megjelenése előtt tartott műkedvelő előadások. — A színház működése. — Francia színészek és színésznők, anyagi helyzetük. — Az osztrák megszállás Bajorországban és a színház távozásának okai.*) Millot eltávozása után a müncheni udvar huszonöt évre francia színjáték nélkül maradt. A szellemi vezetést az olasz opera vette át és az Adelheid halála után némileg hanyatlásnak indult zenei élet újra föllendült. Tudomásunk van néhány francia amateur előadásról is, melyek szerepeit az arisztokrácia tagjai alakították. Az udvar a színháznak mindig ehhez a formájához menekült, amikor a hivatásos francia színjátszás hiányzott. E kor színházi adminisztrációjának kialakulásához fontos lépés volt az intendánsi állás létrejövetele, amelynek tulajdonképeni hivatása az uralkodó és a színészek közötti állandó kapcsolat fenntartása lett volna; azonban az első intendáns három évi működése — amely az 1702-ben megjelent francia színházra még nem vonatkozik — nem változtatott lényegesen a színművészet helyzetén. Max Emanuel fejedelem hosszabb időt töltött Brüsszelben, ahol virágzó francia színház működött. Itt ismerkedett meg tulajdonképen a francia művészettel és röviddel Münchenbe való

visszatérése után egy francia színtársulat is követte őt, amelynek működéséről dokumentumok hiányában sajnos keveset tudunk. Annyi azonban tény, hogy az udvarra gyakorolt hatásuk nagy mértékben érvényesült. Az udvar nyelve, szokásai franciák voltak és mindenben Versailles utánzására törekedtek. Az udvari állások nagy részét franciák töltötték be. Max Emanuel 1704-ben Höchstädtnél csatát veszített, melynek következménye az volt, hogy Brüsszelbe kellett menekülnie, Bajorország pedig osztrák megszállás alá került. A francia színészeket az osztrákok, mint „nemkívánatos elemeket”, a fővárosból eltávolították.

IV. (*Max Preysing gróf igazgatósága, 1715-1720. — Preysing grófnak a francia színház érdekében kifejtett működése. — Műsor és az erre vonatkozó följegyzések. — A francia színház fenntartási költségei. — Az olasz és német színészek helyzete. — Színészek és színésznők.*) Preysing gróf igazgatóságával új korszak következett el a müncheni francia színház életében. A föllépésétől 1758-ig számított periodusra esett a francia művészet uralkodásának virágkora: most már nem mint az olasz opera kiegészítője, hanem mint az első helyet elfoglaló önálló színház szerepelt. Természetesen nemcsak a német, hanem az olasz színészet is háttérbe szorult. Preysingnek sikerült oly művészeti nívót elérnie, amely nem maradt el a párisi Comédie Française mögött. Nem is annyira Preysing működése, hanem inkább az az érdeklődés idézte ezt elő, amellyel az udvar a francia színészek felé fordult. A műsorra vonatkozólag a direktor följegyzései az irányadók, amelyek hiányosak ugyan, de kielégítően szemléltető képet nyújtanak az előadott darabok fajsúlyáról. Ujból a francia színházakhoz való teljes igazodást látjuk a darabok kiválasztását illetőleg. Színrekerültek az összes klasszikus tragédiák és vígjátékok. Az utóbbiak túlsúlya szembeötlő. Az előadásokra vonatkozó kritikai anyagot a legszorgosabb kutatások ellenére sem sikerült sem ezt, sem pedig a későbbi periodusokat illetőleg találni; részint mert az előadások nem voltak nyilvánosak, részint pedig azért, mivel irodalmi és színházi folyóiratok ebben az időben Münchenben nem léteztek. Az előadások a legnagyobb pompa keretei között folytak le, a színé-

szek magas fizetéseket élveztek. A nagy kiadások azonban hamarosan túllépték a kincstár által előirányzott összegeket. A kincstár kimerülése és az országban beállott gazdasági válság a francia színtársulatot pozíciójának elhagyására kényszerítette, Preysing megkapta a francia színház ügyeinek vezetése alóli felmentését.

V. (*Jean Baptiste Duclos igazgatósága, 1728-1742. — Anyagi nehézségek. — Duclos első szereplése. — Az új francia színpad. — Műkedvelő-előadások. — A francia művészet föllendülése. — A balett. — Színészek és színésznők fizetése. — Személyi változások a színháznál. — A színtársulat távozása. — Új társulat alakítására irányuló kísérletek. — Gróf Fugger levelezése Duclosval. — A fejedelem halála.*) Max Emanuel 1726-ban bekövetkezett halála után fia és követője a trónon, Károly Albert, kénytelen volt takarékosági intézkedésekkel ellensúlyozni az apja pazarlása által keletkezett súlyos pénzügyi helyzetet. Részint ez is hozzájárult ahhoz, hogy az udvar Preysing után nyolc éven keresztül volt kénytelen nélkülözni a francia színészek művészetét. Műkedvelő előadásokkal igyekeztek ezt a hiányt pótolni, amelyek főszerepeiben a fiatal fejedelem maga is szívesen föllépett. Apjától örökölt művészetszeretete azonban ellentétbe került gazdasági intézkedéseivel, de az utóbbi rovására. 1728-ban francia vendégek jelentek meg az udvarnál és velük együtt a francia színház is. Az összes előbbieket fölülmúló pompával rendezték meg előadásaikat. A fejedelem palotájában számukra külön színházat építtetett. A politikai viszonyok voltak ismételten azok az okok, amelyek a francia színházat távozásra kényszerítették. 1741-ben Károly Albert jogot formálván az osztrák császári trónra, Bécs ellen vonult, azonban vereséget szenvedett. 1742-ben Frankfurtban császárrá koronázták és ekkor osztrák hadak elfoglalták a bajor fővárost. Négy évvel később tért vissza a császár Münchenbe; az udvari ünnepek újra kezdetüket vették és megnyilatkozott a francia színház iránt érzett szükség is. A régi direktor, Duclos, ajánlatot tett Fugger grófnak egy új társulat szervezésére. A megbízást meg is kapta, azonban a kísérleteknek véget vetett a császár 1754-ben bekövetkezett halála.

VI. (*Joseph Salern gróf igazgatósága, 1749-1753. — Működése. — Távozásának okai. — Műsor. — A francia színház virágkora. — A színház kedvező anyagi helyzete.*) E színtársulat megjelenése előtti hét évben az udvar művészeti életének irányítását újra az olasz opera vette át. Néhány jelentékenyebb német színtársulat is megjelent az udvarnál. Azonban a francia színház az udvar számára már annyira nélkülözhetetlenné vált, hogy egy újabb társulat meghívását határozták el. Már 1748-ban megtörténtek az első kísérletek az új francia színház megszervezésére. Hercegi dekrétum megbízást adott erre a hajdani színésznek, Defforges-nak, akinek azonban nem sikerült a kikötött rövid időn belül a társulatot összeállítani és így az udvar a megbízást visszavonta. A korábbi időkből Münchenben maradt francia színészekből alakult az új társulat, amelynek művészeti és adminisztratív irányítója volt gróf Salern. Később kifogások merülnek fel a társulatok ellen és a választófejedelem elrendelte a kiegészítését. Újabb szerződések azonban csak a következő igazgató Seeau gróf intendánsága alatt találhatók. A francia színház fénykorát élte, de ez inkább az udvar pártfogásának volt köszönhető, amely színészei számára külön privilegiumokat biztosított. A színház ellen fölmerült kifogások Salern hozzánemértését bizonyították, minek következtében hamarosan kegyvesztetté vált és az intendánsi állást gróf Seeau vette át.

VII. (*Joseph Antoine Seeau igazgatósága, 1753-1758. — Hatása a német és francia színház fejlődésére. — Előadott darabok, különböző műfajok. — Balett. — A francia színészek végleges távozása.*) Seeau gróf egyforma lelkesedéssel igazgatta az olasz és a francia színház ügyeit, nem hanyagolta el azonban a német színházat sem, sőt amennyire tehetette — és ez nem került az udvarnak a franciák művészetéhez szokott izlésével ellentétbe — szerepeltette is a német színészeket. A francia színház nivója még inkább emelkedett, a színészek és színésznők fejedelmi fizetésükön kívül ajándékokban is részesültek... Kiemelkedő egyéniségeket is találunk közöttük, mint a Defforges házaspár, amely 1743-ban Nagy Frigyes udvari francia színházában játszott; Desronnes, aki Maestrichtben vált híres szí-

néznővé; Dulondel 1761-62-ben a bécsi francia színpadon aratott sikereket. 1758-ban azonban lejárnak a szerződések és meghosszabbításuk nem történt meg; a színészek eltávozásának okát részint az udvar állandóan súlyosbodó anyagi helyzetében kell keresnünk, részint pedig és főképen azokban az új tendenciákban, melyeket a nemzeti visszahatás új harcosai idéztek elő. Az udvar elfordul az idegen eszméktől, a német nyelv, irodalom és művészet újra otthont találnak a választófejedelmi udvarokban. A francia balett továbbra is megmarad az udvar szolgálatában. 1758 április 1-én mondott véglegesen búcsút az állandó francia színház a müncheni udvarnak, amelynek előkelőségeit közel egy évszázadon keresztül gyönyörködtette művészetével.

VIII. (*Francia vándorszíntársulatok a rendszeres francia színház megszűnése után. — Lavoy igazgató társulata. — Nyilvános előadások. — Egy ismeretlen társulat előadásai. — Egy színházi iskola előadásai és néhány más névtelen társulat.*) Ezen a helyen tárgyaljuk minden rendelkezésre álló adat kimerítésével azt a néhány francia vándorszíntársulatot, amely még felkereste a bajor fővárost a rendszeres francia színház eltávozása után is. Néhány kisebb jelentőségű vándorszíntársulattal találkozunk, amelyek már ritkábban szerepeltek az udvarnál; inkább — most elsősorban — nyilvános előadásokat tartottak, amelyek sikereiről azonban tudomásunk nincs. A jelek után ítélve, rövid szereplésük már semmiféle befolyást nem gyakorolt a bajorországi német színház kialakulására; ezt bizonyítja az a tény is, hogy a korabeli lapok nem tartották érdemesnek, hogy az előadásokról megemlékezzenek. Répertoirejuk jobbára Destouches, Grétry és Monsigny vígjátékaiból tevődött össze.

(*Befejezés. — A francia színház befolyása a német színház kialakulására. — Irodalmi kísérletek. — A francia színház sikere.*) A francia színháznak a német színház fejlődésére gyakorolt hatása nyilvánvaló: a német színészek utánozták francia kollégáikat és tanultak tőlük. Francia színdarabok — rendszerint rossz — fordításait, vagy utánzatait adták elő... A francia és olasz művészethez szokott, kifinomult ízlésű udvart és arisztokráciát nem elégitették ki a német színház tréfái: magát a német nyelvet is szívesen átengedték

a népnek... Az olasz opera fensőbbsege csak kezdetben érezhető, egészen a XVII. század elejéig. Millot és Châteauneuf társulatának az udvar szellemére gyakorolt hatása csak homályos konturokban bontakozik ki. Küzdelmes éveiket az állandó kedvezőtlen politikai helyzetük nehezítette meg. A harmadik korszak fejlődés szempontjából már tisztább képet mutat, ez egyszersmind a francia színház fénykorának kezdetét is jelenti. A negyedik és ötödik korszak mind nagyobb fejlődést mutat; majd a hatodik periodusban Seeau gróf igazgatása alatt kialakul a legmagasabb nivó. A korabeli német írások tele vannak méltatlankodással az idegen szellem inváziója elen, sőt a XVII. században is történtek, már Bajorországban a nemzeti szellem és irodalom felébresztésére irányuló kísérletek. Ezek a törekvések azonban hatástalanok maradtak. Szükségessé vált 1765-ben a bajor Akadémia megalapítása, mely egységes irányítást adhatott egy nemzeti irodalom kifejlődésének. Hatása érezhető is lett hamarosan. Új német színtársulatok tüntek föl, új irányokkal, ami végül 1788-ban a bajor Nemzeti Színház megalakulásához vezetett. Nem szabad figyelmen kívül hágnyi azt a körülményt, hogy a francia színháznak ebben nagyon fontos és jelentős szerepe volt, másrészt a francia színészek, mint a francia szellem és művészet elsősorban hivatott fáklyahordozói, nagy szolgálatot tettek hazájuk kultúrájának is.

IX. (*Műsor.*) Amennyire kutatásaink megengedték, igyekeztünk megközelítőleg teljes képet nyújtani az udvari nemeség műkedvelő előadásairól és a francia színészek által játszott darabokról. Adataink öt részre tagozódnak a társulatok szereplésének korszakai szerint: 1671-1677, 1715-1722, 1728-1742, 1749-1753, 1753-1758. Az 1702-1705-ig terjedő periodusra vonatkozólag minden adat hiányzik.

X. (*A szerzők névsora.*) Az előadott színdarabok szerzőinek betűrendes névsorát adjuk.

XI. (*Színészek katalógusa.*) A Münchenben szerepelt francia színészek és színésznők betűrendes névsora a hozzáférhetővé vált életrajzi adatokkal.

XII. (*Kiadatlan dokumentumok.*) Közlünk néhány, a színház adminisztrációjára vonatkozó kiadatlan aktát, melyek a

müncheni Állami Archivumban „Ökonomie und Statussachen des gesamten Theaterwesens“ gyűjtőnév alatt találhatók.

XIII. (*Bibliográfia.*) Az utolsó fejezetben a kutatásainkhoz fölhasznált forrásmunkák jegyzékét adjuk. Első helyen a kutatásaink alapjául szolgáló bibliográfiai műveket ismertetjük; a második csoport a XVI. XVII. és XVIII. század irodalmára vonatkozó általános kritikai műveket tartalmazza; a harmadik csoportban az e korra vonatkozó szótárakat, répertoireokat és korabeli ujságokat foglaltuk össze; negyedik helyen München színháztörténetére vonatkozó általános munkák találhatók; az ötödik részben adjuk a francia színházra vonatkozó korabeli irodalmat; a hatodik csoportban az emlékirattárt közöljük és végül hetedik helyen vannak a bajor állami levél- és könyvfá-
rakban őrzött és részben kiadatlan kéziratok.

*

A témával behatóbban foglalkoztak Karl *Trautmann*: *Französische Schauspieler am bayerischen Hofe.* (Jahrbuch für Münchener Geschichte, München 1888,) továbbá Paul *Legband*: *Münchener Bühne und Literatur im 18. Jahrhundert* (München 1905—6).

Az első munka inkább a politikai vonatkozások taglalásával foglalkozik, a francia színház szerepét inkább mint egy tényezőt tekinti az általános Franciaország felé való orientációban.

A második munka egy hosszabb színháztörténeti mű egy fejezetét szenteli a francia színészeknek, röviden foglalkozik a francia színház virágkorával, közöl néhány kiadatlan okmányt, nem bocsájtkozik azonban a részletkérdésekbe és nem foglalkozik a francia színházaknak az általános színházi életre kifejtett hatásával sem.

Mindkét szerző a francia színészek jelenlétét inkább mint epizódot fogja fel. Munkámnak tulajdonképeni célja azt bizonyítani, hogy a francia színészek jelenléte nem tekinthető epizódyszerű eseménynek, hanem komoly hatást fejtettek ki a bajor és ezzel az egész német színház további kialakulására.

Az említett munkákból hiányzik tehát a részletesség, amelyet pótolni igyekeztem, továbbá közlöm a darabok lehetőleg teljes listáját, valamint a színészek névsorát. A kiadatlan dokumentumok alapján igyekeztem ismertetni a színháznak a bajor színházi életre kifejtett hatását.

Nem mulaszthatom azonban el fölemlíteni azokat a nehézségeket is, amelyeket munkám folyamán le kellett küzdenem. Az átvizsgált akták nagy tömegéből aránylag igen kevés vonatkozik a francia színházra. Az észlelt üres arra mutatnak, hogy az okmányok egy része a folyton változó politikai viszonyok következtében elveszett. Ugyanezen okból kifolyólag sok esetben a répertoire sem volt teljesen összeállítható. A korabeli híjságok a francia színházat egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán említik, mivel az előadások nem voltak nyilvánosak. Ennek a körülménynek köszönhető a kritikai anyag — kivéve néhány udvari ember feljegyzéseit — teljes hiánya is.